

Турило А.М.,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічного аналізу і фінансів
Криворізького технічного університету

Святенко С.В.,

аспірант кафедри економічного аналізу і фінансів
Криворізького технічного університету

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто сутність терміна “економічний розвиток підприємства”, наведено класифікацію видів економічного розвитку і критерії їх розмежування.

In the article essence of term is considered “economic development of enterprise”, classification of types of economic development and criteria of their differentiating is resulted.

Ключові слова: підприємство, економічний розвиток, класифікація, критерій, капітал.

Сучасну економічну науку і практику неможливо уявити без такого терміна, як “економічний розвиток”. Залежно від мети й об’єкта дослідження термін трансформується в різні його підвиди: “економічний розвиток підприємства (фірми, корпорації)”, “економічний розвиток галузі”, “економічний розвиток країни”, “світовий економічний розвиток” тощо¹.

Термін “економічний розвиток підприємства” (або “розвиток підприємства”, “розвиток виробництва” тощо) є одним із найпоширеніших інструментів, використовуваних при дослідженні економічної природи підприємства, а також при визначенні й оцінці тактики і стратегії його економічного життя².

Разом із тим, незважаючи на його вживаність, фундаментальність і популярність в економічній літературі, він дотепер не отримав належного свого розкриття³.

---

¹ Самуельсон П. Економіка. В 2-х т. — М.: НПО “Алгон”, 1992. — 414 с.; Основи економічної теорії: Підруч. / За ред. С.В. Мочерного. — Т.: Тарнекс; Світ, 1993. — 688 с.; Прусова А.Г. Основи ринкової економіки: Вироб.-практ. вид. — К.: Поліграфтехніка, 1993. — 304 с.; Петюх В.М. Ринкова економіка: Настільна книга ділової людини. — К.: Урожай, 1995. — 432 с.; Современная экономика. Общедоступный учебный курс. — Ростов н/Д: Феникс, 1998. — 672 с.; Вилкул Ю.Г. Основи економічної теорії: Учеб. посіб. — Кривий Ріг: Минерал, 1999. — 276 с.; Клівець П.Г. Стратегія підприємства: Навч. посіб. — К.: Академвидав, 2007. — 320 с.; Липиц І.В. Економіка: Учеб. — М.: ОМЕГА-Л, 2007. — 676 с.

² Прусова А.Г. Знач. праця; Клівець П.Г. Знач. праця; Економіка підприємства: Підруч. / За заг. ред. Й.М. Петровича. — Л.: Новий світ-2000, 2004. — 680 с.; Армстронг М. Менеджмент: методи и приемы — К.: Знання-Прес, 2006. — 876 с.

³ Прусова А.Г. Знач. праця; Економіка підприємства: Підруч. / За заг. ред. Й.М. Петровича. — Л.: Новий світ-2000, 2004. — 680 с.; Економіка підприємства: Учеб. посіб. / Под. ред. Л.Г. Мельника. — Сумы: Университетская книга, 2003. — 638 с.; Макконел К.Р., Брю С.Л.

У зв'язку з цим подамо своє бачення сутності даного терміна.

Загальновідомо, що будь-який розвиток потрібно досліджувати з діалектичних позицій. На прикладі розвитку цивілізації видно, і це науково обгрунтовано, що цей розвиток є прогресивним і здійснюється певною мірою за спіраллю.

П. Самуельсон, один із класиків ринкової економіки, досліджуючи проблеми економічного зростання й розвитку, трактує економічний розвиток саме з позицій діалектики і спірального поступового руху. Стосовно макроекономіки, розглядаючи країни третього світу, він зазначає, що будь-яка країна є недостатньо розвинутою в тому сенсі, що вона ще не досягла своєї досконалості, а тому може далі розвиватись⁴. Термін “економічний розвиток підприємства” теж базується на принципі прогресивності й в узагальненому вигляді трактується нами як тенденція до економічного зростання підприємства на ефективній базі, коли збільшується його загальний техніко-економічний рівень. Тобто стрижнем, “програмою” економічного розвитку є саме економічне зростання підприємства. Однак поняття “економічне зростання підприємства” не є тотожним поняттю “економічний розвиток підприємства”. Категорія “економічний розвиток підприємства” є досить ємною й багатогранною, адже включає в себе різні прояви такого розвитку, у тому числі економічне зростання, та характеризує всю гаму змін, які відбуваються на підприємстві у просторі та в часі. На ці зміни впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники.

Усі економічні закони прямо або опосередковано впливають на розвиток і проявляються в розвитку підприємства (у різних формах, силі й напрямі впливу). Залежно від ефективності й адаптації конкретних форм і методів господарювання на тому чи іншому підприємстві до дії цих законів належать зміст і рівень його економічного розвитку.

Статистика, факти й історичні аргументи доводять, що у своєму розвитку підприємства різних галузей і країн світу протягом життєвого циклу проходять різні етапи за економічними ознаками: від прибуткового до збиткового, від процвітання до кризи й ліквідації. Всі етапи є невід'ємними складовими економічного розвитку підприємства, однак для кожного з них за складом, змістом і часом здійснення вони є різними.

Вищевикладене дає нам змогу трактувати термін “економічний розвиток підприємства” таким чином.

1. Економічний розвиток підприємства — це економічна складова життєдіяльності підприємства в усіх її формах і проявах протягом його життєвого циклу, яка здійснюється під впливом екзогенних і ендогенних чинників та зорієнтована на досягнення поставленої власником (власниками) мети.

Економікс: Принципы, проблемы и политика. — К.: Хагар — Демос, 1993. — 785 с.; Основы экономической теории: Підруч. / За ред. С.В. Мочерного. — Т.: Тарнекс, Світ, 1993. — 688 с.

⁴ Самуельсон П. Знач. праця. — С. 315.

2. Економічний розвиток підприємства — це діалектичний процес сукупності змін, які відбуваються в системі підприємства, а саме в засобах виробництва й соціально-економічних відносинах, і обумовлюють рівень і динаміку всіх його економічних показників.

3. Економічний розвиток підприємства (у спрощеному викладі) — це процес зміни економічного стану підприємства протягом його життєвого циклу.

В економічній літературі при характеристиці підприємства поряд із поняттям “економічний розвиток підприємства” широко використовується поняття “життєвий цикл підприємства”⁵, які, на наш погляд, є доволі близькими, але одночасно й різними за своєю суттю. Поняття “економічний розвиток підприємства” є більш предметним і значимим по відношенню до життєвого циклу підприємства, адже містить економічну сутність і за змістом визначає структуру і тривалість даного циклу. Останнє твердження є дуже важливим чинником у характеристиці відмінностей цих термінів.

Узагалі, якщо взяти більш широкий термін, а саме “розвиток підприємства”, то він за формою і змістом є певним відображенням того чи іншого його загального життєвого процесу.

Розвиток підприємства може характеризуватися різними поняттями: “технічний розвиток підприємства”, “організаційний розвиток підприємства”, “інноваційний розвиток підприємства”, “економічний розвиток підприємства”, “соціальний розвиток підприємства” тощо. В умовах ринкової економіки пріоритетним є економічний розвиток підприємства, бо саме в ньому відображається мета підприємства і саме він є джерелом його існування й відтворення.

Тривалість життєвого циклу підприємства залежить, за інших рівних умов, від рівня та якості економічного розвитку підприємства, а за величиною дорівнює циклу економічного розвитку підприємства.

Отже, життєвий цикл підприємства (виходячи зі слова “цикл”) — це передусім межі життєдіяльності підприємства в часі, розвиток підприємства — це діалектичний процес руху підприємства як системи, що діє і змінюється під впливом внутрішнього й зовнішнього середовища, а його економічна складова (економічний розвиток) є визначальною в ринковій економіці щодо тривалості життєвого циклу підприємства й забезпечення поставлених перед ним завдань.

Слід також зазначити, що в багатьох випадках поняття “економічний розвиток підприємства” ототожнюють із такими термінами, як “діяльність підприємства” (економічна діяльність підприємства), “функціонування підприємства”

---

⁵ Смирнов Э.А. Основы теории организации. — М.: Аудит, 1998. — 375 с.; Шериньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління. — К.: КНЕУ, 1999. — 383 с.; Штангрет А.М., Копилюк О.І. Антикризове управління підприємством: Навч. посіб. — К.: Знання, 2007. — 335 с.; Большаков А.В. Менеджмент. — СПб.: Питер, 2000. — 160 с.; Василенко В.О., Ткаченко Т.І. Стратегічне управління: Навч. посіб. — К.: ЦУЛ, 2003. — 396 с.

(“економічне функціонування підприємства”) і “робота підприємства” (“економічна робота підприємства”)⁶.

Однак, на наш погляд, між цими термінами все ж є певна відмінність. Більш ємною (змістовною), системною й узагальненою серед них є категорія “економічний розвиток підприємства”. Пояснюється це так. Термін “діяльність підприємства” (“економічна діяльність підприємства”) походить від кореневого слова “дія” і характеризує сукупність саме дій, тобто акцент робиться на діях (заходах), пов’язаних із досягненням того чи іншого поставленого перед підприємством завдання. Термін “економічна діяльність підприємства”, на наш погляд, є конкретною формою відображення економічного розвитку підприємства в короткострокових періодах, коли досліджується його поточний економічний стан. Якщо ж оцінюється перспектива підприємства, то вона визначається переважно терміном “стратегія економічного розвитку підприємства”. Нераціональність і неузгодженість дій призводять до негативних наслідків у діяльності підприємства, зокрема до зростання витрат на виробництво.

Аналогічне стосується й терміна “функціонування підприємства” (“економічне функціонування підприємства”), де кореневим словом є “функція” і який характеризує безпосередньо виконання підприємством сукупності функцій, що теж пов’язані, у першу чергу, з поточним періодом і виступають ключовим засобом забезпечення його ефективного розвитку. Порушення вимог до кількості, структури та якості функцій підприємства спричиняє розбалансування в досягненні поставлених перед ним поточних завдань. Економічне функціонування підприємства як різновид загального його функціонування характеризує сукупність економічних функцій і належить до поточних періодів.

Термін “робота підприємства”, на наш погляд, є тотожним поняттю “діяльність підприємства”.

Таким чином, терміни “економічна діяльність підприємства” й “економічне функціонування підприємства” відповідно до сутності й специфіки характеризують певні сторони загального для них економічного розвитку підприємства.

Про те, що економічний розвиток (ЕР), економічна діяльність (ЕД) і економічне функціонування (ЕФ) — різні за змістом терміни, свідчить і те, що по відношенню до народного господарства в цілому (чи економіки країни) використовується термін “економічний розвиток”⁷. У більшості випадків це стосується й окремих галузей народного господарства країни. Такий підхід до класифікації і співвідношення термінів, розглянутих вище, представлено на рисунку.

---

⁶ Економіка підприємства: Підруч. / За заг. ред. Й.М. Петровича. — Л.: Новий світ-2000, 2004. — 680 с.; Економіка підприємства: Учеб. пособ. / Под. ред. Л.Г. Мельника. — Сумы: Университетская книга, 2003. — 638 с.; *Клівець П.Г.* Знач. праця; *Жданов С.А.* Еталони нормального і кризового функціонування підприємств / С.А. Жданов. — М.: Едиторіал УРСС, 2001. — 216 с.

⁷ *Прусова А.Г.* Знач. праця; *Петюх В.М.* Знач. праця; Современная экономика. Обще-доступный учебный курс. — Ростов н/Д: Феникс, 1998. — 672 с.; *Липици И.В.* Знач. праця.

Рис. Теоретико-методичні підходи до оцінки й розкриття сутності поняття "економічний розвиток підприємства"

З теоретико-методичних підходів, на наш погляд, оцінювати економічний розвиток будь-якого об'єкта, у тому числі підприємства, потрібно в межах певних етапів (періодів, проміжків часу) та за специфічними критеріями й показниками. Конкретний вираз проміжку часу (періоду, t), критеріїв і показників економічного розвитку визначається обраним об'єктом (народне господарство, галузь, підприємство тощо) і поставленою метою дослідження.

Економічний розвиток підприємства як дуже складна й водночас затребувана категорія потребує системної класифікації. У формуванні такої класифікації важливими є критерії, які дають змогу поділити економічний розвиток підприємства на різні види (типи). До цих критеріїв можна віднести такі:

1. Оцінка економічного розвитку підприємства за результатом діяльності:
  - обсяг реалізованої продукції;
  - прибуток;
  - власний капітал;
  - ринкова вартість підприємства.
2. Оцінка економічного розвитку підприємства за економічною ефективністю:
  - рентабельність власного капіталу;
  - рентабельність активів;
  - інтегральна ефективність підприємства.
3. Оцінка економічного розвитку підприємства за конкурентоспроможністю.
4. Оцінка економічного розвитку підприємства за поставленою метою.

Потрібно зазначити, що відмінною рисою економічного розвитку безвідносно до об'єкта дослідження є його динаміка (зміна в часі). Тому оцінка економічного розвитку має здійснюватися через динамічні показники, у тому числі індексні і приростні показники.

В основу такої динаміки покладено оцінку:

- за результатом: I_{Q_p} , I_P , I_{BK} , $I_{РВП}$, ΔQ_p , ΔP , ΔBK , $\Delta РВП$;
- за ефективністю: I_p , $I_{I.Eф.П}$, ΔP , $\Delta I.Eф.П$;

Таблиця. Класифікація видів економічного розвитку підприємства за економічними критеріями

Вид ЕРП	Критерій		
	обсяг реалізованої продукції, Q_p	прибуток (збиток), Π ($З$)	рентабельність (збитковість), P ($Зб$)
Утворення підприємства	$Q_p = 0$	$\Pi = 0$	$P = 0$
Економічне зростання	$I_{Q_p} = \frac{Q_t}{Q_{(t-1)}} > 1$	$I_{\Pi} = \frac{\Pi_t}{\Pi_{(t-1)}} > 1$	$I_P = \frac{P_t}{P_{(t-1)}} > 1$
Економічна стабільність	$I_{Q_p} = 1$	$I_{\Pi} = 1$	$I_P = 1$
Економічне падіння	$I_{Q_p} < 1$	$I_{\Pi} < 1$	$I_P < 1$
Розвиток без прибутку і збитку	—	$\Pi = 0$ ($З = 0$)	$P = 0$ ($Зб = 0$)
Розвиток зі збитком	—	$З < 0$	$Зб < 0$
Криза (банкрутство)	За сукупністю показників (при негативній тенденції показника Q_p)	За сукупністю показників (при негативній тенденції показника Π ($З$))	За сукупністю показників (при негативній тенденції показника ефективності)
Ліквідація підприємства	$Q_p = 0$	—	—
Вид ЕРП	Критерій		
	конкурентоспроможність, $\Pi_{\text{кон.}}$	власний капітал, $ВК$	ринкова вартість підприємства, $РВП$
Утворення підприємства	$\Pi_{\text{кон.}} = 0$	$ВК \rightarrow ВК_{\Pi}$	$РВП \rightarrow РВП_{\Pi}$
Економічне зростання	$I_{\Pi_{\text{кон.}}} = \frac{\Pi_{\text{кон.},t}}{\Pi_{\text{кон.},(t-1)}} > 1$	$I_{ВК} = \frac{ВК_t}{ВК_{(t-1)}} > 1$	$I_{РВП} = \frac{РВП_t}{РВП_{(t-1)}} > 1$
Економічна стабільність	$I_{\Pi_{\text{кон.}}} = 1$	$I_{ВК} = 1$	$I_{РВП} = 1$
Економічне падіння	$I_{\Pi_{\text{кон.}}} < 1$	$I_{ВК} < 1$	$I_{РВП} < 1$
Розвиток без прибутку і збитку	—	—	—
Розвиток зі збитком	—	—	—
Криза (банкрутство)	За сукупністю показників (при негативній тенденції показника $\Pi_{\text{кон.}}$)	За сукупністю показників (при негативній тенденції показника $ВК$)	За сукупністю показників (при негативній тенденції показника $РВП$)
Ліквідація підприємства	—	$ВК \rightarrow 0$ (повернення авансованих коштів власнику)	$РВП \rightarrow 0$ (повернення авансованих коштів власнику)

Умовні позначення: I_{Q_p} , I_{Π} , I_P , $I_{\Pi_{\text{кон.}}}$, $I_{ВК}$, $I_{РВП}$ — індекси відповідно показників обсягу реалізованої продукції, прибутку, рентабельності, конкурентоспроможності, власного капіталу, ринкової вартості підприємства; Q_p , Π , P , $\Pi_{\text{кон.}}$, $ВК$, $РВП_t$ — показники

відповідно обсягу реалізованої продукції, прибутку, рентабельності, конкурентоспроможності, власного капіталу, ринкової вартості підприємства в періоді t ; $Q_{(t-1)}$, $\Pi_{(t-1)}$, $P_{(t-1)}$, $\Pi_{\text{кон.}(t-1)}$, $\text{ВК}_{(t-1)}$, $\text{РВП}_{(t-1)}$ — показники відповідно обсягу реалізованої продукції, прибутку, рентабельності, конкурентоспроможності, власного капіталу, ринкової вартості підприємства в періоді $(t-1)$; ВК_n , РВП_n — власний капітал і ринкова вартість підприємства у момент початку функціонування підприємства.

— за конкурентоспроможністю: $I_{\text{П.кон.}}$, $\Delta\Pi_{\text{кон.}}$;

— за поставленою метою: оцінка виконання поставленої мети в часі,

де I_{Q_p} , I_{Π} , $I_{\text{ВК}}$, $I_{\text{РВП}}$, I_P , $I_{\text{I.Еф.П}}$, $I_{\text{П.кон.}}$ — індекси відповідно показників обсягу реалізованої продукції, прибутку, власного капіталу, ринкової вартості підприємства, рентабельності, інтегральної ефективності й конкурентоспроможності підприємства;

ΔQ_p , $\Delta\Pi$, $\Delta\text{ВК}$, $\Delta\text{РВП}$, ΔP , $\Delta\text{I.Еф.П}$, $\Delta\Pi_{\text{кон.}}$ — величини приростів показників обсягу реалізованої продукції, прибутку, власного капіталу, ринкової вартості підприємства, рентабельності, інтегральної ефективності й конкурентоспроможності підприємства.

У таблиці представлено основні економічні критерії при визначенні різних видів економічного розвитку підприємства. На наш погляд, головними критеріями оцінки ЕРП є показники ринкової вартості підприємства (власного капіталу) й конкурентоспроможності.

Викладене дає змогу дійти певного висновку щодо співвідношення таких важливих термінів, як “економічний розвиток підприємства” й “економічне зростання підприємства”. Економічне зростання, з одного боку, виступає складовою економічного розвитку, з другого, є головним, пріоритетним його напрямом.

Таким чином, представлені у статті результати надають можливість більш системно й обґрунтовано підходити до оцінки й розкриття сутності економічного розвитку підприємства.